

У спеціалізовану вчену раду
Д 35.052.19
Національного університету
«Львівська політехніка»

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата юридичних наук, доцента Євхутич Ірини Миколаївни на кандидатську дисертацію Баран Анастасії Василівни «Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Ступінь актуальності обраної теми.

Дослідження основних питань правознавства зазвичай розпочинається з визначення сутності та змісту права. Натомість правова наука покликана охопити та дослідити правову дійсність у всій її єдності, цілісності, взаємозв'язках. Проблематика праворозуміння та визначення основних базових понять юридичної науки, насамперед права, як складного соціального феномена, належить до категорій найбільш дискусійних, але водночас найбільш важливих. Більшість питань про визначення права розглядається в розрізі складної академічної дискусії, яка триває вже не одне століття, передусім про співвідношення позитивістського та природного походження права, що залишає поза увагою багато інших аспектів його природи. Сучасні тенденції розвитку держави і права, обумовлені активними процесами глобалізації свідчать про необхідність нових підходів до визначення цих категорій, які б відповідали б вимогам універсалізації та зближення правових систем, оскільки домінуючий у певній правовій системі підхід до розв'язання сутності права має безпосереднє значення не лише для юристів, а й для всіх членів суспільства.

Вищевикладені аспекти обумовлюють потребу дослідження меж буття та дії позитивного права у теоретико-правовому аспекті, як теми, що поглиблюється складними соціально-економічними умовами та іншими особливостями трансформаційних процесів, що супроводжують сучасний

розвиток української держави.

Отже, не викликає жодних сумнівів, що дисертаційне дослідження Баран Анастасії Василівни на тему: «Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект» є актуальним і своєчасним.

Про актуальність дослідження свідчить також його спрямованість на реалізацію положень Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки, затверджених постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179, а також її підготовку відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. Національної академії правових наук України, а також те, що дисертація безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження Баран А.В. будується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Дисертант використала численні наукові праці фахівців з теорії держави і права, філософії права, соціології права, конституційного права та інших галузевих правових наук. Високий ступінь наукової обґрунтованості і достовірності результатів дослідження забезпечено, крім цього, використанням комплексу філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання – діалектичного, герменевтичного, гносеологічного, аксіологічного, логічного, історико-правового, порівняльно-правового, формально-юридичного, структурно-логічного, логіко-семантичного, системно-структурного, аналізу та синтезу, соціологічного та низки інших.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертації загалом характеризується достатньо високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Чітко виражений теоретичний підхід, зокрема, вдало розроблені дефініції, класифікації і критерії дозволили автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем теоретико-правового розуміння межі буття і дії позитивного права.

Автор слушно зауважує, що принципово важливий пункт істинно наукового розуміння права полягає саме в тому, що право (при цьому діюче право як людське творіння, що називається позитивним) – це не просто і не тільки думка. Не просто і не лише відомі ідеї і воля, судження про необхідну і можливу поведінку, не лише іноді невмотивовані рішення влади про те, хто і що має право робити, як чинити.

Тобто позитивне право, хоча іноді й ототожнюється із законом (нормативістська теорія походження права), проте, на нашу думку, не є лише законом. Це поняття має набагато ширший зміст, потребує докладного аналізу і самої суті, і його складників (стор. 38-40).

Розглядаючи методологічне підґрунтя дослідження меж буття і дії позитивного права, цілком слушно дисертант акцентує на тому, що трактувань методології права існує досить багато, оскільки чи не кожен автор обстоює свою позицію. Слово «методологія» застосовують, зокрема, до права, юридичної науки, юридичної діяльності, професійного становлення тощо. Тому, на нашу думку, є відмінність між поняттями, наприклад, «методологія права» і «методологія юридичної науки». Це пояснюється тим, що саме поняття права охоплює не тільки чужі регулятивні елементи поведінки людини, а й реакцію, одобрення чи заперечення цих регуляторів цією людиною. Тобто провідну роль у методології відіграє антропний принцип, який властивий одній людині (стор. 45-47).

Доволі аргументовано автор вказує на те, що якщо розглядати право в

межах правової сім'ї, то ментальними критеріями права виступатимуть джерела права, що домінують у суспільстві. В межах правової системи критеріями правової ментальності будуть її елементи, а саме: система права; система законодавства; правові інститути та правові установи; суб'єкти права; правові поняття, норми, принципи, правові відносини, правова поведінка, правова ідеологія, правова свідомість, правові погляди, правова культура; юридична практика тощо. І нарешті, для системи права критеріями правової ментальності є предмет та метод правового регулювання (стор. 67-69).

Варто погодитись з Баран А.В. у тому, що основними принципами нормотворчості та правотворчості є демократизм, законність, гуманізм, відкритість, субординаційність, колегіальність, наукова обґрунтованість, професіоналізм, оперативність, системність, узгодженість, наступність, своєчасність, планування та прогнозування, використання правового досвіду, юридично-технічна досконалість (стор. 95-97).

Підтримуємо думку автора про те, що залежно від того, яким буде тип суспільства і форми права безпосередньо залежить і те, який напрям дії права буде переважаючим. Так в державному праві переважаючим напрямом дії виступає примус. Юридичне право є організований примус; воно тому й розуміється як воля політичної влади (в марксизмі, воля пануючого класу), зведена в закон, оформлена і підтримувана як закон. Будучи нерозривно пов'язаним з державою, воно виявляється не чим іншим як легалізацією примусу (стор. 99-101).

Узагальнюючи погляди вітчизняних учених щодо сутності та змісту «конституції», дисертант простежує гуманістичний, природно-правовий підхід у розумінні цього центрального для дослідження поняття. При цьому автор зауважує, що кожне трактування терміна «конституція» залежно від історичного періоду має своєрідне значення, проте беззаперечно підкреслює факт привелійованого, акмеологічного значення конституції над іншими нормативно-правовими актами (стор 143-145).

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед у тому, що подане дослідження є одним з перших у вітчизняній юридичній науці цілісним дослідженням теоретико-правових аспектів меж буття і дії позитивного права в контексті сучасних державотворчих процесів, що відбуваються під впливом кардинальної трансформації українського суспільства.

На особливу увагу заслуговують такі положення, висновки, рекомендації та пропозиції, що викладені в дисертації, які найбільш наочно демонструють її наукову новизну, теоретичну та практичну значущість:

– обґрунтовано положення про те, що перетворювального впливу позитивне право зазнає від природного права, яке становить цінність, що не втрачає свого значення за жодних обставин, оскільки природно-правова природа правових законів, як ціннісне відображення потенціалу природного права поєднується з потенціалом моральності і принципом справедливості в праві. Правові закони становлять основу забезпечення і захисту прав та свобод людини, вони позитивно впливають на розвиток правосвідомості і правової культури особи, надають ціннісну специфіку процесу правового виховання членів суспільства;

– розкрито основні ціннісні атрибути доктрини правоутворення в контексті сучасних державотворчих процесів та обґрунтовано на цій основі доцільність і необхідність змін у розумінні меж буття та напрямів дії позитивного права. Доведено, що найвагомішим природним атрибутом позитивного права є ступінь внесення в нього моральних норм, тобто не просто моралізація права, а гармонійне, збалансоване закріплення морально-правових норм законодавчим органом. Відтак, імплементація природних норм у позитивне право підвищують якість та зменшують вплив на встановлені межі буття позитивного права.

– з'ясовано поняття та зміст природних меж позитивного права. Обґрунтовано практичне значення верхньої і нижньої межі позитивного права при формуванні правових норм та їх реалізації. При цьому враховано

необхідність дозволів і заборон та використання духу права. Звернення до духу права в процесі прийняття правозастосовних рішень може бути плідним лише за умови високої моральності, духовності самих правозастосовувачів. В умовах занепаду моралі, цинізму, девальвації духовних цінностей, які мають місце в сучасному українському соціумі, оперування виключно «духом права» справді часто закінчується свавіллям;

– розвинуто наукову думку про співвідношення понять нормотворення і правотворення. Доповнено теоретичні положення про нормотворчі та правотворчі принципи. Основними з них визначено демократизм, законність, гуманізм, відкритість, субординаційність, колегіальність, наукову обґрунтованість, професіоналізм, оперативність, системність, узгодженість, наступність, своєчасність, планування, прогнозування, використання правового досвіду, юридико-технічну досконалість. Ці принципи задають напрями формування меж позитивного права;

– думка про те, що переважаючий напрям дії права безпосередньо пов'язаний з типом суспільства та формою права. Акцентовано, що напрями дії права необхідно розглядати і з позиції змісту, і з позиції форми, що досягається за допомогою аналізу функцій права;

– твердження про те, що легітимність права відображає законний характер його панування в разі очікування й настання позитивних наслідків правопорядку. Межі права в контексті легітимності не повинні порушувати природних прав громадян, природної характеристики державної влади.

– висновок про те, що для встановлення правил поведінки, регулювання суспільних відносин, санкціонування та охорони позитивного права потрібні конкретні межі буття та дії. Ці межі обґрунтовуються ознаками, властивостями, які відрізняють позитивне право від інших соціальних норм, вказують на зовнішній державний імператив. Носієм акмеологічних меж позитивного права завжди є конкретні джерела, витoki. Серед таких джерел є життєва сила суспільства, яка генерує його розвиток, та конституція. Пізнання цієї сили й конституції – завдання державних органів, науки. Природно й обґрунтовано

вибране суспільне джерело позитивного права надає цьому визнаному праву легітимності й узгодження меж буття і дії.

– висновок стосовно того, що у системі законодавства конституція визначає конкретні межі буття та дії позитивного права. Із такими граничними поняттями, як субординація, ієрархія в праві, пов'язана структура правової системи держави. Аби встановити межі буття і дії позитивного права, потрібно мати чітке уявлення про певний правовий розпорядок, дисципліну, правову підлеглисть. Закони не мають однакової сили впливу, одного єдиного правового поля. Часто один закон обмежує інший в рамках конституції, що й визначає відповідні межі. Тому ієрархія у праві, в системі законодавства дозволяє впорядкувати нормативно-правові акти за вертикаллю юридичної сили, де конституція є головною, а отже, вершиною людського закону.

У дисертації сформульовано й інші цікаві та корисні положення і висновки.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 14 публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 2 статті опубліковано в наукових періодичних іноземних виданнях, а також 8 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані у роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у: *науково-дослідницькій сфері* – матеріали дисертації становлять інтерес для подальшого осмислення питань меж буття та дії позитивного права; *правотворчій сфері* – висновки і пропозиції, що містяться в дисертації можуть бути враховані при подальшому вдосконаленні нормотворчої діяльності органів державної влади; *правозастосовній діяльності* – для узгодження практики застосування меж буття і дії позитивного права з історично зумовленими на

території України правовими і загальнолюдськими цінностями; *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть бути впроваджені в процес викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Філософія права», використані при підготовці науково-методичних посібників, текстів лекцій, а також у науково-дослідній роботі студентів, про що є відповідні акти впровадження та довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження та зауваження до нього.

Однак, як і при дослідженні будь-якої складної, теоретичної проблеми, в зазначеному дисертаційному дослідженні міститься певна кількість спірних, недостатньо обґрунтованих та узгоджених положень, які можуть стати підґрунтям для наукової дискусії та слугувати напрямами подальшої розробки цієї проблематики. Зокрема:

1. Результатом узагальнення позицій щодо меж буття та дії позитивного права, став висновок про те, що «легітимність права відображає законний характер його панування в разі очікування й настання позитивних наслідків правопорядку. Попри різні інтерпретації легітимності права, основний зміст його зводиться до законності від встановлених меж. Межі права в контексті легітимності не повинні порушувати природних прав громадян, природної характеристики державної влади. Тобто легітимність права доводить, засвідчує й обґрунтовує акмеологічні вимоги держави до поведінки громадян. Визнання і виправдання порядку правових дій держави підтверджує легітимність наявного позитивного права». Натомість, вважаємо, що у цьому контексті автору доречно було б звернути увагу і на такий аспект: чи завжди право стає значимим та легітимним для усього суспільства, чи окремо взятої людини? І як у цьому випадку право співвідноситься з такими категоріями як справедливість, законність, доцільність?

2. Цілком слушною є думка автора про те, що «верхньою межею

позитивного права слугує дух конституційного права конкретної держави, який повинен бути пов'язаний із духом природного права. Звернення до духу права в процесі прийняття правозастосовних рішень може бути плідним лише за умови високої моральності, духовності самих правозастосовувачів». У цьому контексті було б не зайвим почути думку автор стосовно того наскільки сьогодні Конституція України відповідає духу позитивного права.

3. В роботі, а саме при дослідженні співвідношення природного і позитивного права дисертант зауважує, що сучасні наукові концепції (теорії) праворозуміння можна звести до трьох основних підходів, саме ідеологічного, нормативного та соціологічного. Водночас, автор наголошує, що при такому поділі перевагу необхідно віддати так званому інтегративному підходу, який враховує і поєднує все цінне, зазначене в попередніх концепціях праворозуміння. Вважаємо, що така теза потребує детальнішого пояснення при публічному захисті.

4. У підрозділі 2.2 «Нормотворення і правотворення: співвідношення понять та теоретичне обґрунтування» цілком аргументовано вказується, що «для якісного нормотворчого процесу українське суспільство повинно запозичувати передовий досвід провідних світових держав ...». З огляду на це, дисертанту доречно було б назвати такі держави та подати найбільш суттєві аспекти такої діяльності, що могли б стати у нагоді в нормотворчій діяльності нашої держави.

5. Підсумовуючи результати дослідження автор аргументовано доводить, що «межі (верхня і нижня) позитивного права мають практичне значення в основному у двох випадках: під час формування правових норм і їх реалізації».

Проте, на думку дисертанта «утворити для кожної людини окремо верхню позитивно-правову межу держава не в змозі». І тут, вважає, дисертант, що «індивідуальні акмеологічні правові межі впливають з ментального права, яке закладено у підсвідомості діяти певним чином». Однак, вважаємо, що ця теза потребує детальнішого обґрунтування.

Водночас, зазначені зауваження суттєво не впливають на загальну

позитивну оцінку дисертаційної роботи, а лише підкреслюють її багатоаспектність і складність та слугують підставою для наукової дискусії.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом, оформлення.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація «Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект» є самостійним дослідженням, у якому міститься вирішення актуального для теорії держави і права завдання.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, містить раніше не захищені положення, які є особистими напрацюваннями автора, мають наукову цінність і позитивне значення для юридичної науки, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Наведене дозволяє визнати дисертацію «Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Автор дисертації – Баран Анастасія Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –

Доцент кафедри цивільного права та процесу факультету №1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
к.ю.н., доцент

Ірина ЄВХУТИЧ